

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN

www.landskapsarkeologerna.se

Rapport 2015:1

Lennart Klang

Vägnön

Arkeologisk utredning inför ny detaljplan, Säbrå socken, Härnösands kommun, Västernorrlands län

*Omslagsbild: Upplagda stenar efter militär verksamhet uppe på Vagnöberget (objekt nr 8).
Foto från SSV: Lennart Klang 2014.*

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
INLEDNING	5
UPPDRAGET	5
UTREDNINGSOMRÅDET	6
RAPPORTERING	6
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
METOD	8
FORNLÄMNINGSMILJÖ	8
NATURGEOGRAFISKA FÖRUTSÄTTNINGAR	9
ANTIKVARISK BAKGRUND	9
DEN ARKEOLOGISKA UTREDNINGEN	10
RESULTAT AV FÄLTFÖRBEREDELSE	10
RESULTAT AV FÄLTARBETET, ETAPP 1	16
RESULTAT AV FÄLTARBETET, ETAPP 2	16
RESULTAT AV DEN ARKEOLOGISKA UTREDNINGEN – EN SAMMANFATTNING	16
ARKIVHANDLINGAR	18
UTVÄRDERING	18
BEHOV AV YTTERLIGARE ANTIKVARISKA ÅTGÄRDER	18
REFERENSER	19
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	20
BILAGA 1. REDOVISNING AV REGISTRERADE OBJEKT	1-7

Sammanfattning

Inför en planerad detaljplan över Vagnön, Härnösands kommun, har Länsstyrelsen Västernorrland beslutat att Landskapsarkeologerna/LK Konsult ska utföra en arkeologisk utredning för att ta reda på om fornlämningar finns i området. Uppdraget utfördes under perioden oktober 2014-januari 2015.

Det aktuella utredningsområdet är beläget ca 2 km norr om Härnösands stad inom ett riksintresse för kulturmiljövården i Säbrå socken. Riksintresset [Y 22] är ”ett typiskt exempel på norrländsk kuströsemiljö med stråk av bronsåldersrösen”, inom vilket även järnåldersgravar förekommer. Dessa gravar och andra fornminnen är kända i utredningsområdets omgivning. I utredningsområdet (planområdet) fanns inga gravar eller andra fornminnen registrerade före utredningen. Utredningsområdet har varit militärt område som nyligen lagts ner men ännu förvaltas av Fortifikationsverket. Den militära verksamheten kan ha gjort att tidigare fornminnesinventeringar haft begränsad tillgång till området.

Utredningsresultatet ska utgöra ett fullgott underlag för det fortsatta detaljplanarbetet i kommunen och för Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet.

Utredningens resultat är att inga fornlämningar identifierades i utredningsområdet, men att rikligt med kulturlämningar finns efter den tidigare militära verksamheten. Dessa lämningar, främst stridsvårn av olika slag, har sentida karaktär och kan i stor utsträckning bedömas ha varit använda under 1900-talets mellersta del. Enligt uppgift ska de militära anläggningarnas historia gå tillbaka på 1925 års försvarsbeslut, vilket ledde till att artilleripjäser placerades på Vagnön under 1930-talet. Avvecklingen inleddes under 1960-talet och nedmontering av anläggningar ska ha påbörjats under 1980-talet.

Den nu utförda arkeologiska utredningen bedöms uppfylla dess syfte att ge en tillförlitlig bild av den faktiska fornminnesstrukturen i utredningsområdet. Utredningen genomfördes med en förhållandevis hög ambitionsnivå och underlättades av landskapets karaktär med vanligen gles skog i bergig terräng. De talrika spåren efter den militära verksamheten har noterats men inte dokumenterats i detalj eftersom de saknar fornlämningskaraktär. Att de nu noterats gör det möjligt att överväga om de bör tillvaratas som militärhistoriska kulturlämningar i samband med detaljplanarbetet.

Vald ambitionsnivå, genomförd utredning och föreliggande resultatet gör att inga ytterligare antikvariska åtgärder föreslås i utredningsområdet för att ta reda på förekomst av okända fornlämningar. Det kan dock aldrig helt uteslutas att fornynd finns gömda/deponerade/tappade i terrängen där inga indikationer syns på marken eller på platser där ingen undersökning under markytan har utförts. Om sådana kommer fram vid grävning ska Länsstyrelsen Västernorrland kontaktas för besked om hur man går vidare.

Inledning

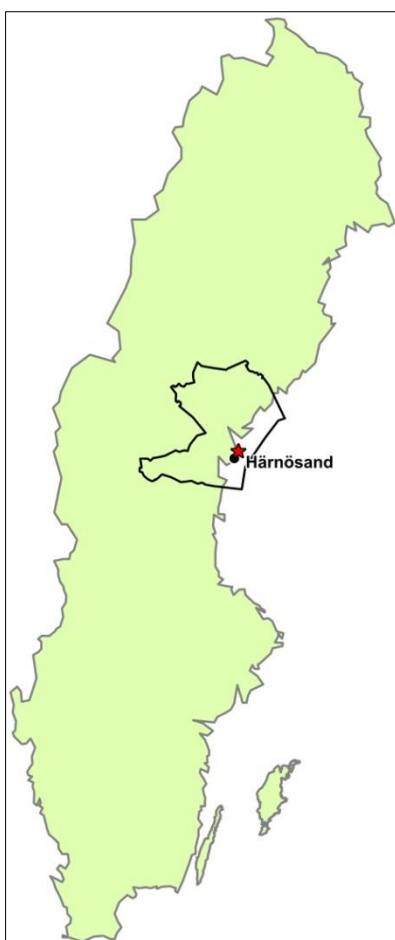
Uppdraget

Med anledning av att en ny detaljplan är aktuell för Vagnön i Härnösands kommun har Länsstyrelsen Västernorrland beslutat att konsultgruppen *Landskapsarkeologerna* ska utföra en arkeologisk utredning inom det aktuella planområdet (Länsstyrelsen Västernorrland 2014-10-09). Beslutet baserades på en upprättad undersökningsplan (Klang 2014).

Landskapsarkeologerna består av fem företag i rikstäckande samverkan, bl.a. företagen LK Konsult och ArcMontana.

Uppdraget utfördes under perioden oktober 2014 – januari 2015. I konsultgruppen var LK Konsult ansvarig undersökare och ArcMontana underkonsult. Uppdragsansvarig var Lennart Klang (LK Konsult), som också var projektledare, fältarbetsansvarig och rapportansvarig. Fältarbetet utfördes av Lennart Klang och Ola Nilsson (ArcMontana). Lena Berg Nilsson (ArcMontana) har svarat för kartor och rapportgranskning.

Kontaktpersoner har varit John Molin, Länsstyrelsen Västernorrland, Ewa Fällgren, Härnösands kommun, Ken Ejderhamn, Fortifikationsverket och Mats Sandqvist, MAF Arkitektkontor AB.

Figur 1. Orienteringskarta med Västernorrlands län och Härnösand. Utredningsområdet är markerat med röd stjärna. Karta: Lena Berg Nilsson 2014.

Figur 2. Översiktskarta med utredningsområdet markerat med röd stjärna norr om Härnösand. Kartan redovisar även riksintressen för kulturmiljövården (skrafferat med rött). Utredningsområdet ligger i riksintresseområdet Y22. Kartbearbetning: Lena Berg Nilsson 2014.

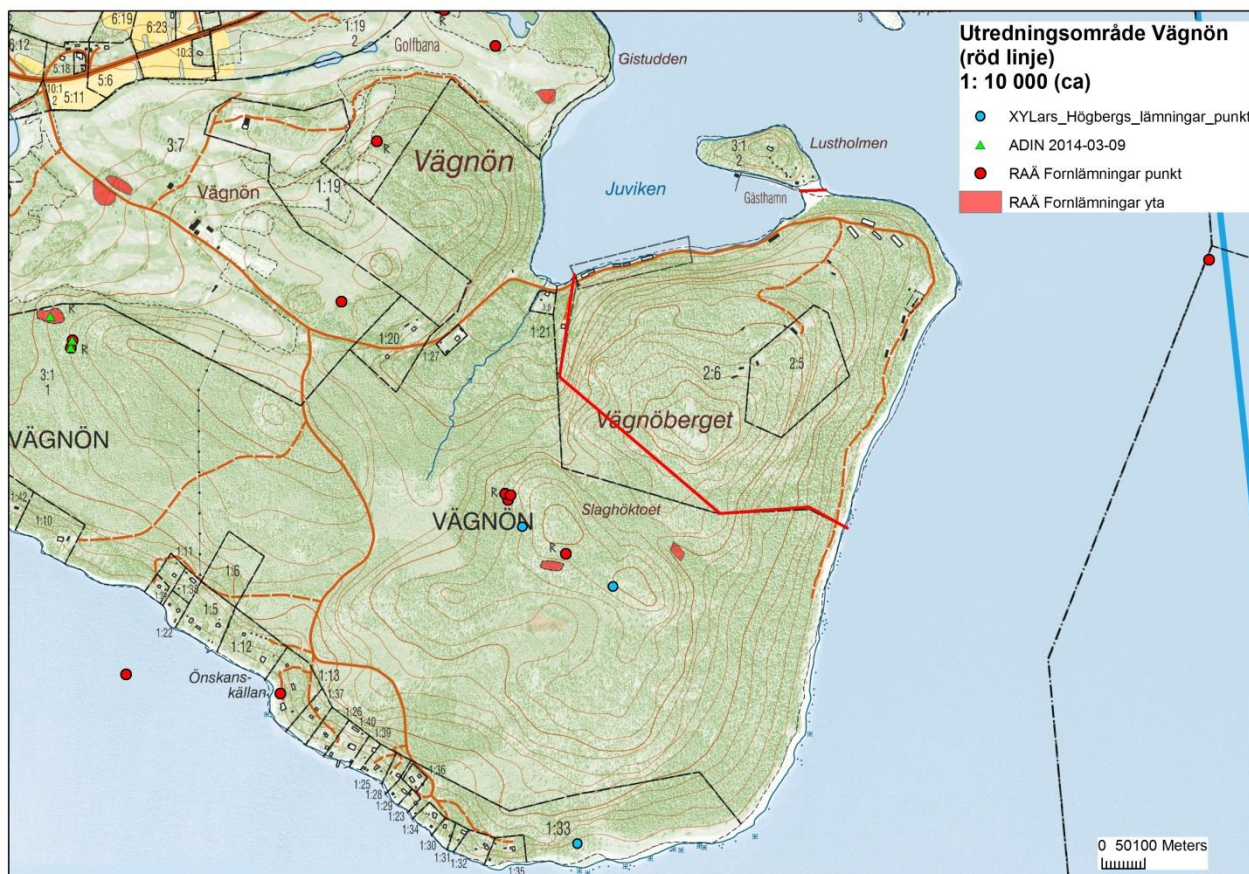
Utredningsområdet

Det aktuella utredningsområdet är beläget på halvön Vagnön i Säbrå socken, landskapet Ångermanland, ca 2 km norr om staden Härnösand och 7 km öster om Älandsbro (jfr figur 2). Det har varit militärt kustförsvansområde som nu utreds för framtida rekreation och friluftsliv (MAF 2014). Avsikten är att ta tillvara natur- och kulturvärden samt utreda förutsättningarna för fritidsbebyggelse inom det aktuella planområdet (figur 3). Utredningsområdet består av planområdet enligt figur 3. Arealen är ca 47 hektar, dvs. ca 0,5 km².

Rapportering

Rapportens utformning följer i princip Riksantikvarieämbetets riktlinjer för arkeologiska rapporter *Vägledning för tillämpning av KML, Uppdragsarkeologi avsnitt 8, Rapportering och dokumentationsmaterial* (www.raa.se), med anpassning efter utredningens art och de krav som uppställts i Länsstyrelsen Västernorrland i förfrågningsunderlaget för ärendet (Länsstyrelsen Västernorrland 2014-09-19).

Utredningen utfördes i fält 2014-10-15–2014-10-17. En kortfattad resultatredovisning gjordes i utredningsområdet till John Molin 2014-10-17. Därefter har denna slutrapport färdigställts i januari 2015.

Figur 3. Fastighetskarta med utredningsområdet (planområdet) markerat röd gräns och befintlig strandlinje. Kartan tillhandahålls av Länsstyrelsen Västernorrland för denna rapport.

Syfte och frågeställningar

Syftet med utredningen var att fastställa förekomsten av eventuellt hittills okända fornlämningar i utredningsområdet samt att registrera och beskriva eventuellt förekommande fornminnen enligt gängse rutiner i FMIS.

En viktig frågeställning är om det finns förhistoriska gravar och boplatser inom utredningsområdet såsom på flera närbelägna bergshöjder. Landskapets karaktär, det faktum att flera gravar är kända i omgivningarna och att utredningsområdet tidigare, som inhägnat militärt område kan ha varit svårtillgängligt för fornminnesinventering, gör det angeläget att säkerställa om fornlämningar förekommer.

En ytterligare relevant frågeställning viktig att utreda före fritidsbebyggelse i området är om utredningsområdet har lämningar efter fiske, säljakt och skogsfågeljakt i form av t.ex. tillfälliga visten med tomtningar, båtlämningar, fångstanläggningar och andra karaktäristiska fornlämningar efter jakt och fiske.

Utredningsresultatet ska utgöra ett fullgott underlag för det fortsatta detaljplanarbetet och för Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet. Det innebär att alla typer av fornlämningar som kan finnas i utredningsområdet ska eftersökas, förutom ovan nämnda även t.ex. skogsbrukslämningar och äldre militära lämningar.

Metod

Inför fältarbetet genomgicks data i Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister (FMIS), Skogsstyrelsens databas ”Skogens pärlor” och uppgifter från ADIN (Arkeologisk databas i Norrland) om tidigare utförda grävningar i regionen. Länsstyrelsens tipsregister om eventuella fornlämningar, som inte är antikvariskt kontrollerade i fält, fångades upp. Yngre och äldre kartor över området i Lantmäteriets digitala arkiv studerades översiktligt med inriktning på om speciella objekt av intresse för utredningen finns karterade i utredningsområdet. Kontroll gjordes av eventuellt fyndmaterial vid Statens Historiska Museum i Stockholm och via Murbergets webbsöktjänst. I samband med fältarbetet eftersöktes och kontaktades sagespersoner. Hembygdslitteratur samt annan för området relevant litteratur eftersöktes och studerades översiktligt.

Fältarbetet delades in i två etapper, varav etapp 1 gjordes som en noggrann okulär granskning av utredningsområdets alla markytor. Jordsond användes selektivt för att bedöma jordlager och strukturer med stenar i marken. Denna första etapp avslutades med en utvärdering av behovet av en etapp 2. Topografin, jordartsförhållandena och resultatet av etapp 1 gjorde att etapp 2 endast behövde genomföras i mycket liten omfattning inom mycket begränsade delområden.

Fältarbetets etapp 2 skulle vara inriktad på grävning i marken för att identifiera annars dolda fornlämningar. Metoder som var aktuella var grävning med spade, intensiv sondning och andra fördjupade iakttagelser i befintliga markskador. Schaktning med maskin övervägdes, men bedömdes inte som en behövlig åtgärd i denna utredning.

Registrering och bedömning av fornminnen följde anvisningar i FMIS och anpassades till rådande lagstiftning (KML) inklusive riksantikvarieämbetets anvisningar om kulturmiljölagens tillämpning (Riksantikvarieämbetet 2014).

Landskapet och påträffade lämningar dokumenterades selektivt genom fotografering.

Fornlämningssmiljö

Fornlämningssmiljön i anslutning till utredningsområdet framgår av figur 3. Kartan figur 3 redovisar kända fornminnen enligt FMIS, tips om eventuella fornlämningar som inrapporterats till Länsstyrelsen men inte granskats antikvariskt i fält samt platser där arkeologiska utgrävningar har utförts.

Inga fornlämningar är kända i utredningsområdet, trots att det ingår i ett riksintresseområde för kulturmiljövården [Y 22], utvärderat som ”ett typiskt exempel på norrländsk kuströsemiljö med stråk av bronsåldersrösen, delvis samlade i gravfält och där landhöjningsprocessen illustreras” (Länsstyrelsen Västernorrland 2013). En översyn av riksintressena i länet har inletts med en pilotstudie i Härnösands kommun. I den studeras riksintresset Vagnön [Y 22] mer ingående. Som centrala begrepp för riksintresset anges kuströsemiljön och landhöjningen. Utöver bronsåldersrösen konstateras att även järnåldersgravar förekommer och att det i miljön går att utläsa en platskontinuitet från bronsålder till yngre järnålder (a.a.). De kända gravarna från brons- och järnåldern, viktiga för riksintresset, ligger alltså några hundra meter väster om utredningsområdet.

Naturgeografiska förutsättningar

Utredningsområdet är en del av Höga kusten med karaktäristiska branta sluttningar ner mot en havsvik (jfr figur 2 och figur 3). Högsta punkten på Vägnöberget ligger drygt 85 m ö. h. Enligt den geologiska kartan består i princip hela utredningsområdet av berg, med svallsediment av grus omedelbart utanför utredningsområdet och inom ett mindre område i det sydöstligaste hörnet (jfr SGU Kartvisaren). Området är i sin helhet beläget under högsta kustlinjen (HK), som i denna del av landet ligger ca 280 m ö. h. (SNA 1994).

Antikvarisk bakgrund

Västernorrlands län fornminnesinventerades för den ekonomiska kartan av Riksantikvarieämbetet under 1960-1990-talen. Förstagångsinventeringen i länet genomfördes under åren 1960-70, medan revideringsinventeringen skedde under åren 1981, 1982 samt 1987-1994 (Jensen 1997). Säbrå socken ingick i ett större område som revideringsinventerades 1989 med Sune Jönsson som ansvarig platsledare och granskare (Magnusson 1989, FMIS). Ett flertal arkeologer deltog i arbetet med att uppsöka tidigare kända och leta efter okända fornminnen, bl.a. Erik Enström som inventerade Vägnön (a.a.).

Efter inventeringen 1989 har ytterligare inventeringsinsatser utförts av en intresserad ordsbo, Lars Högberg, som inrapporterat sina iakttagelser till den regionala kulturmiljövården (jfr figur 3). En inrapporterad lokal har granskats i fält år 1995 av arkeologen David Loeffler (FMIS; RAÄ Säbrå 253:1). Denna lokal, den östligaste på Vägnön enligt figur 3 (och den lokal som ligger närmast utredningsområdet), består av gropar och stensamlingar i klapper, vilka 1995 inte bedömdes som fornlämningar (FMIS). De ansågs ha oklar karaktär och bedömdes som ”övriga kulturhistoriska lämningar” (a.a.).

Utredningsområdet har inte berörts av Skogsstyrelsens projekt ”Skog & Historia”. Resultatet av inventeringar inom det projektet finns tillgängligt via deras hemsida ”Skogens pärlor”, där ingen aktivitet antyds i utredningsområdet eller dess närhet (Skogsstyrelsen).

Fornminnesplatserna i utredningsområdets närhet utgörs främst av gravar från brons- och järnålder och gropar och andra anläggningar i klapper. Gravarna har varit kända sedan länge och vållar sällan bedömningsproblem, medan anläggningarna i klapper ofta uppfattats som svårbedömda med avseende på funktion och fornlämningsstatus. Utom gravar och klapperanläggningar har diverse lämningar registrerats i utbredningsområdets omgivning, bl.a. röjningsrösen, fågelfångstanläggningar uppe på berg, lämningar relaterade till fiskelägen, naturbildningar med namn och tradition, platser med uppgifter om fåbodar, samiska visten m.m. (FMIS).

Fornlämningskategorier som saknas i FMIS är bl.a. förhistoriska boplatser som skulle kunna förmodas ha att göra med de många gravar som har registrerats i riksintresseområdet. Ytterligare en kategori lämningar som bara finns registrerade på enstaka platser i socknen är fångstgropar. Dessa är mer vanliga i skogslandet/inlandet (Hermodsson 1993), men två fångstgropar har även registrerats på den närbelägna Hemsön (FMIS).

Arkeologiska undersökningar, både från tidigt 1900-tal och tidigt 2000-tal, har berört några få av de registrerade gravarna i utredningsområdets omgivning (George 2010). Dessa kan sägas ha gett förväntade dateringar och karaktäristiskt fornsaksinnehåll. Nyare naturvetenskapliga analyser förefaller tyda på att de begravda individerna har livnärt sig på

s.k. terrestrisk föda (de var i så fall älgjägare eller bönder med boskapsskötsel) och inte produkter från maritima resurser (de var då inte fiskare och säljägare), vilket kan sägas vara förvånande med hänsyn till att gravarna antingen anlagts vid stränder eller uppe på berg med utsikt över den maritima miljön (a.a.).

Den arkeologiska utredningen

Resultat av fältförberedelser

Som ovan omnämnts ledde genomgångar av tidigare genomförda fornminnesinventeringar till att inget fornminne fanns registrerat i utredningsområdet. Den kontroll som gjordes av eventuellt fyndmaterial vid Statens Historiska museum och Murbergets webbsöktjänst resulterade i att inga föremål har tillvaratagits i utredningsområdet.

Historiska kartor i form av äldre lantmäteriakter som storskiftes- och laga skifteskartor ger en samstämmig bild av utredningsområdet (jfr figur 4). Inga speciella objekt eller någon speciell markanvändning av intresse för fornminnesinventering redovisas på kartorna, som anger berg och skogsmark i utredningsområdet.

Den ekonomiska karta som berör utredningsområdet, *1810c Vagnön* från år 1962, saknar speciella objekt och namn av intresse för den arkeologiska utredningen (figur 5).

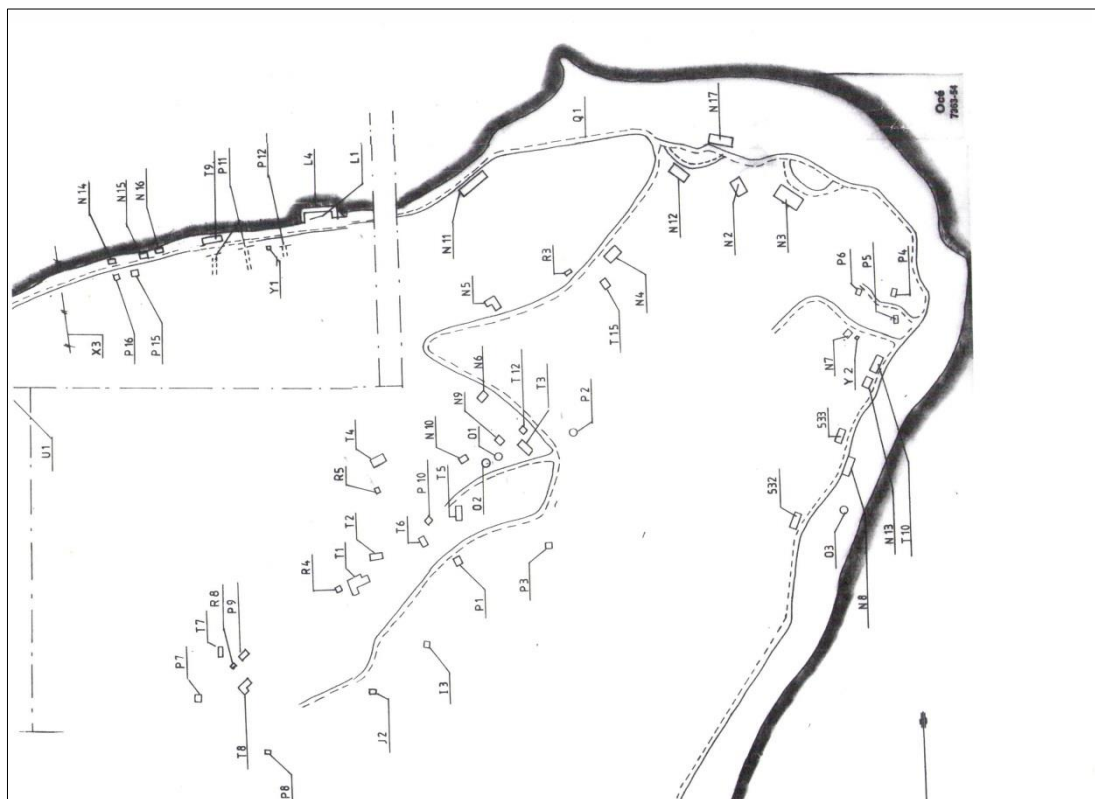
Kartor gjorda av Fortifikationsverket visar att ett stort antal militära anläggningar har funnits i utredningsområdet (figur 6 och figur 7). Enligt uppgift från myndigheten har alla uppförts under 1900-talet, i första hand sedan 1930-talet (se vidare nedan).

Figur 4. Del av storskifteskarta över Vagnön från år 1806 (22-SÄB-90). Den utskjutande udden mot öster, under Juviken, är Vagnöberget med utredningsområdet. I beskrivningen tillhörig kartan anges området som "Berg, odugligt", vilket innebär att området saknar ekonomiskt intresse för jordbruksverksamhet.

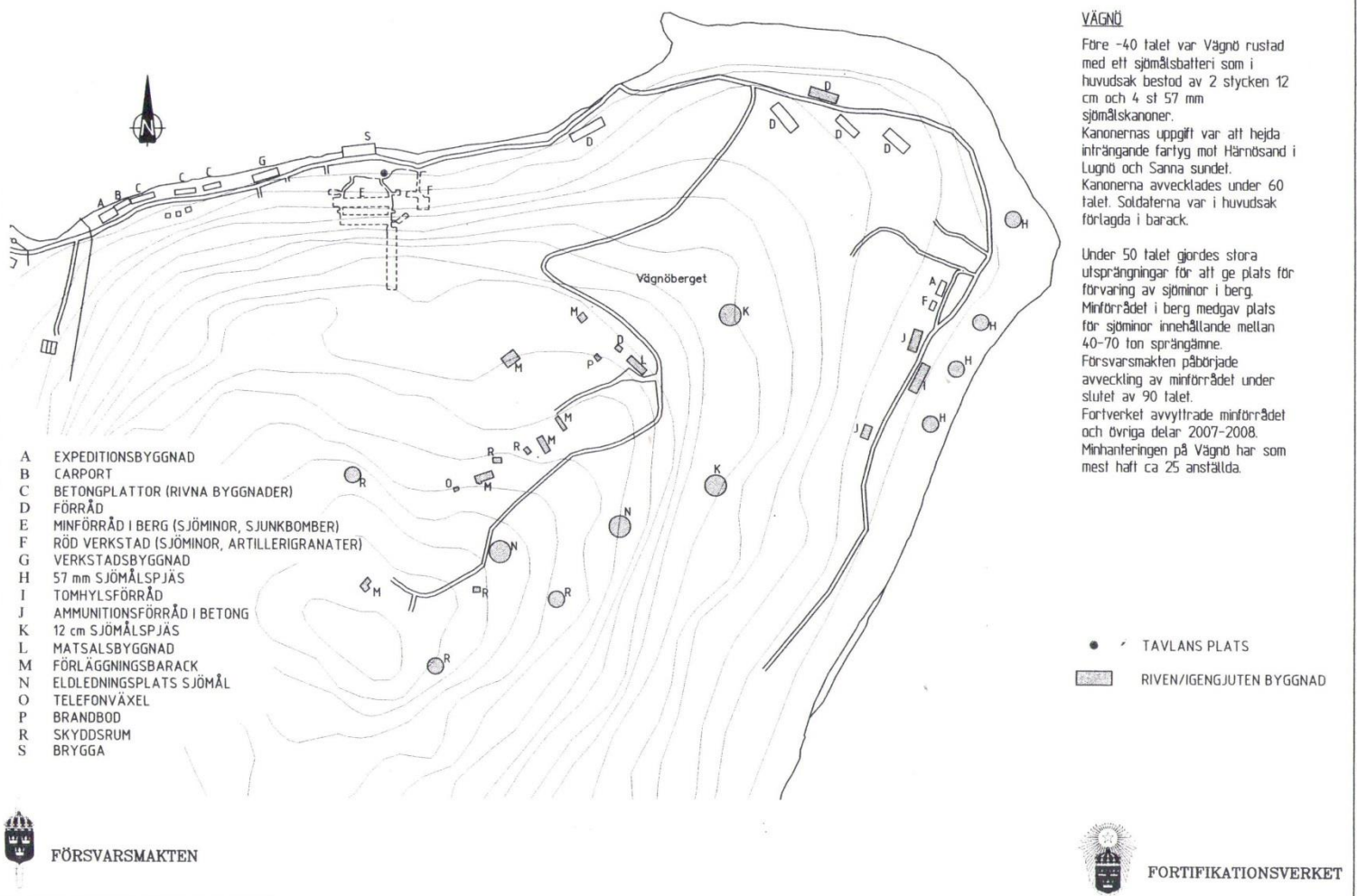

Figur 5. Del av den ekonomiska kartan över Vagnön från år 1962. Intressant är att inte en enda byggnad redovisas inom utredningsområdet, trots att ett flertal militära byggnader då fanns. Dessa är omsorgsfullt retuscherade på kartan.

Figur 6. Ritning över Förrådsområde Vagnö från år 1989. Upprättad av Norrlandskustens marinkommando, fortifikationsenheten Härnösand. Kartan visar ett stort antal byggnader m.m. inom utredningsområdet.

VÄGNÖBERGET

Figur 7. Informationstavla Vagnöberget. Upprättad av Fortifikationsverket.

Den litteratur som översiktligt kontrollerades och de sagesmän som kontaktades om utredningsområdet hade anknytning till den tidigare militära verksamheten. Därvid framkom att de militära anläggningarnas historia på Vagnöberget anses ha sin grund i 1925 års försvarsbeslut, att byggande av anläggningar för artilleripjäser utfördes efter mitten av 1930-talet och fram till 1940, att minspärrar fanns under 1940-talet och att ett minförråd började anläggas på 1950-talet (Danckwardt 1992). Batteriernas stridsuppgift var att hejda inträngande fartyg mot Härnösand och Ångermanälvens mynning med de industrier och depåer som även fanns där under kalla krigets inledning (Strömberg 2009). Batterierna avvecklades under 1960-talet och monterades ned under 1980-talet, varefter baracker och andra installationer togs bort successivt fram tills den sista anläggningen i bruk, ett insprängt minförråd, slutligen avvecklades 2005 (Fortifikationsverket, muntlig uppgift Sven-Olof Eriksson, Härnösand).

Resultat av fältarbetet, etapp 1

Vid utredningens etapp 1 visade det sig att utredningsområdet har ett stort antal lämningar efter militär verksamhet på berg i skogsmark. Utom karaktäristiskt militära anläggningar påträffades även en grop i klapper och en härd, varav gropen i första hand bedöms som naturbildning och härden som sentida (från senare delen av 1900-talet). På kartan (figur 8), i tabell 1 och i Bilaga 1 redovisas 31 objekt antecknade vid utredningen, numrerade 1-31.

De objekt efter militär verksamhet som antecknades är ett urval lämningar. Urvalet är så gjort att en relevant utbredning av *bevarade* lämningar eftersträvades. Ett flertal platser där tidigare militära anläggningar har tagits bort och jämnats med marken är inte med bland de 31 objekten. Flertalet antecknade militära objekt är stridsvärn av olika slag. Även om exakta dateringar är svåra att ta fram har samtliga, att döma av morfologi, vegetation och lavtillväxt på stenar, 1900-talskaraktär.

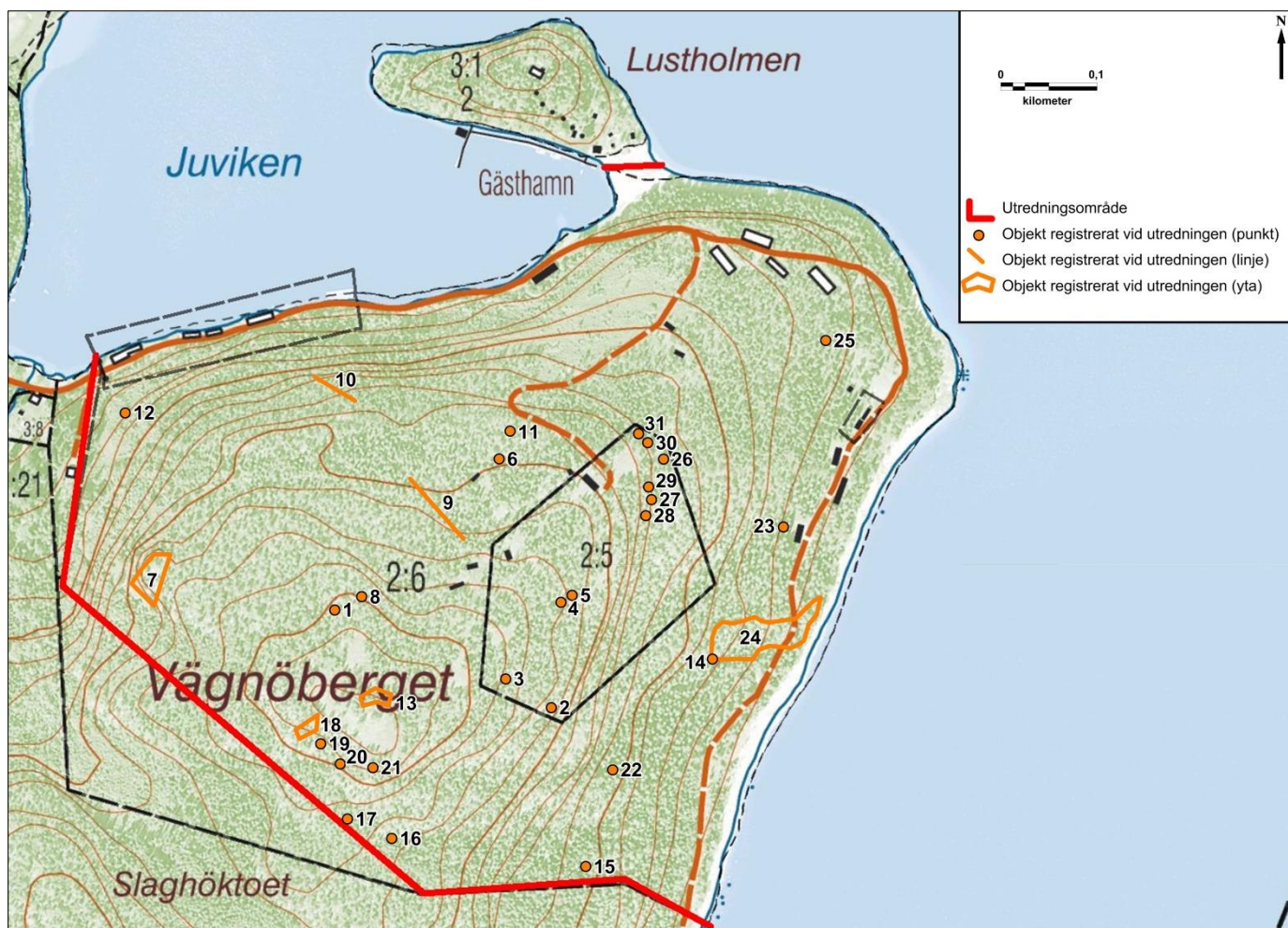
De militära lämningarna kan sägas ha blivit antecknade i samband med utredningens inriktning att se om förhistoriska gravar skulle kunna finnas i området. Många av de militära anläggningarna är belägna i sådana terränglägen där gravar skulle kunna ha funnits, både på Vägnöbergets krönparti och på bergavsatser på olika nivåer ner mot vattnet. Det kan inte uteslutas att den militära verksamheten har uttraderat någon sådan forntida grav, men inga indikationer på att så har varit fallet gick att se bland alla de omplockade stenar som använts vid byggandet av de militära anläggningarna eller där tidigare anläggningar jämnats med marken.

De militära anläggningarna skulle även kunna ha berört andra fornlämningar som blivit omplockade eller mer eller mindre uttraderade, t.ex. stenrader med fågelfångstanläggningar. Inte heller sådana kunde identifieras. Två långsträckta vallar (nr 9 och 10 på figur 8) saknar karaktäristisk struktur för fågelfångstanläggningar och måste även de bedömas som sentida lämningar efter militär verksamhet.

Inga till synes bra förhistoriska boplatzlägen detaljtopografiskt och jordartsmässigt identifierades utmed utredningsområdets sluttningar mot öst, syd och väst. Det topografiskt bästa läget för boplatser bedömdes finnas kring 25-metersnivån på tämligen flacka avsatser i utredningsområdets norra sluttning, särskilt omedelbart väster om brukningsvägen upp mot Vägnöberget. Inga spår efter fyndmaterial eller anläggningar kunde dock iaktas där, men området valdes ut för en mer fördjupad insats i utredningens etapp 2. Huvudorsaken till att förhistoriska topografiskt och jordartsmässigt gynnsamma boplatzlägen i huvudsak inte förekommer är att skyddade lägen i stort sett saknas vid forntida stränder, som i allt väsentligt utgöres av bergig, oftast brant mark eller hårt svallad morän.

De registrerade objekten i tabell 1 och Bilaga 1 redovisas med den terminologi om lämningstyper som anges i FMIS. Eftersom lämningarna kan antas höra till 1900-talet är det inte aktuellt att bedöma dem som fornlämningar (KML och Riksantikvarieämbetet 2014). De kan bedömas utgöras av sådana övriga kulturhistoriska lämningar som kan redovisas i FMIS selektivt, när så är motiverat. I detta fall ger de militära lämningarna intryck av att i stor utsträckning ha varit använda efter andra världskriget. Det förefaller då tveksamt att registrera in dem i FMIS.

I detta fall kan en redovisning göras till FMIS om antikvariska myndigheter så önskar. Om lämningarna inte redovisas i FMIS kan det ändå vara bra att ha kännedom om dem i samband med aktuellt detaljplanearbete.

Figur 8. Objekt antecknade vid utredningen markeras med nr 1-31. Dessa objekt består av punktojekt (t.ex. ett stridsvärn), linjeobjekt (t.ex. stenar upplagda i rad) eller ytor inom vilka flera lämningar redovisas (se vidare Bilaga 1). Ett flertal platser där tidigare militära anläggningar har tagits bort och jämnats med marken är inte med bland de 31 objekten. De militärhistoriska objekten på kartan är ett urval välbevarade lämningar. Jfr figur 9. Kartunderlag från Länsstyrelsen Västernorrland. Kartbearbetning: Lena Berg Nilsson 2015.

Tabell 1 (nästa sida). Registrerade objekt vid utredningen. För beskrivningar hänvisas till Bilaga 1.

Objekt-nr	Lämningsstyp	Förslag antikvarisk registrering
1	Härd	Anmäls ej till FMIS
2	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
2	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
4	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
5	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
6	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
7	Område med stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
8	Militär anläggning övrig	Anmäls ej till FMIS
9	Militär anläggning övrig	Anmäls ej till FMIS
10	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
11	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
12	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
13	Område med stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
14	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
15	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
16	Grop i klapper	Anmäls ej till FMIS (naturbildning)
17	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
18	Område med stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
19	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
20	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
21	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
22	Militär anläggning övrig	Anmäls ej till FMIS
23	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
24	Område med stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
25	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
26	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
27	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
28	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
29	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
30	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS
31	Stridsvärn	Anmäls ej till FMIS

Resultat av fältarbetet, etapp 2

De mindre avsatser med sandig, grusig och stenig mark som valdes ut för mer ingående iakttagelser i en etapp 2, i utredningsområdets norra sluttning, främst omedelbart väster om brukningsvägen upp till Vagnöberget, består av avverkad skog. Ett stort antal mindre ingrepp och skärningar i marken, bl.a. rotvältor, körspår från avverkningen och schaktningar utmed brukningsvägen, var gynnsamma för arkeologiska iakttagelser. Etapp 2 kunde där begränsas till tät sondning i marken och mindre grävinsatser för att se om någon skärvsten eller annan boplatsindikation kunde identifieras. Markens karaktär med arkeologiskt begränsade intressanta markytor och de många skadorna i marken gjorde att systematiskt upptagande av provgropar med spade inte bedömdes behövt. Befintliga skador gav bra besiktningsförhållanden in under markytan.

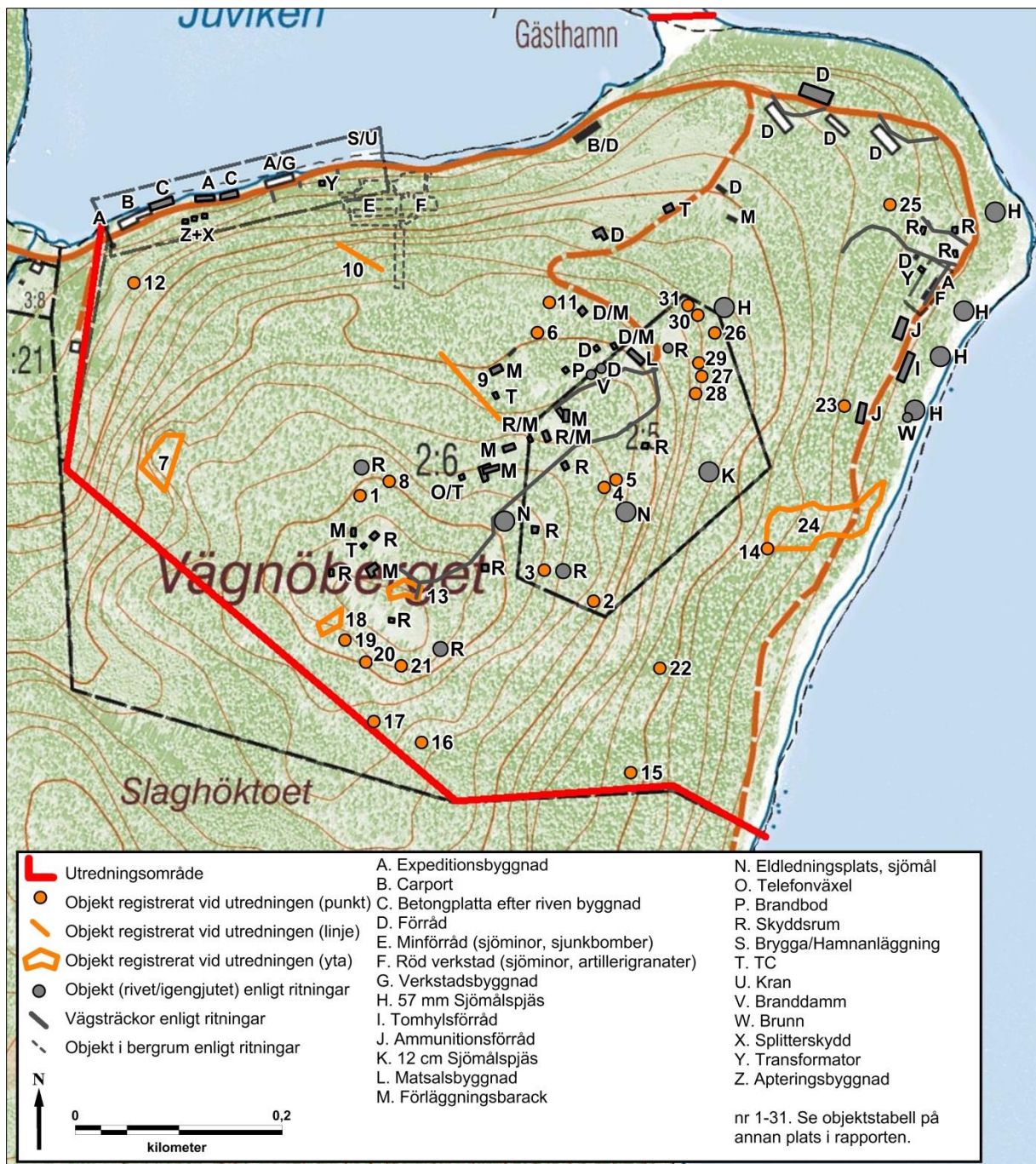
Inga indikationer på förhistoriska boplatsaktiviteter identifierades. Inga behov av utökad schaktning för mer sökande efter boplatser identifierades.

Resultat av den arkeologiska utredningen – en sammanfattning

Utredningen har visat att inga registrerade fornlämningar förekommer i utredningsområdet, men att talrika lämningar påträffas efter militära aktiviteter. Ett drygt 50-tal lämningar, som sammantaget kan anses ha ett visst militärhistoriskt intresse antecknades vid utredningen, oftast som enstaka stridsvärn, men i några fall som områden med flera stridsvärn. Därtill kunde ytterligare ett antal platser noteras där tidigare anläggningar hade tagits bort och marken därefter tilljämns. Sammanlagt kanske ett 100-tal objekt kan identifieras som lämningar eller som platser med borttagna anläggningar.

På kartan figur 9 redovisas både de antecknade lokalerna och platser med tilljämnsad mark efter borttagna anläggningar. Kartan indikerar att om en registrering till FMIS anses befogad kan en sådan redovisa en lokal (ett fornlämningsnummer), bestående av *ett* område, ca 500x200 m stort (NÖ-SV), med en sammanfattningsbeskrivning av förekommande lämningar och tidigare anläggningar. Enstaka lämningar förekommer även utanför det 500x200 m stora området uppe på berget.

Kartan figur 9 kan även vara ett underlag till en kulturhistorisk utredning om den militära aktiviteten på Vagnöberget, vilken i sin tur skulle kunna ligga till grund för överväganden om att tillvarata de militärhistoriska kulturlämningarna eller ett urval av dem och tillgängliggöra miljön med t.ex. informationsskyltar utmed anlagda gångstigar. Kartan möjliggör även en anpassning av fritidsbebyggelse så att denna i huvudsak skulle kunna anläggas vid sidan av de militärhistoriska lämningarna.

Figur 9. Utredningsområdet med antecknade objekt vid utredningen (numrerade 1-31) samt ungefärliga platser för borttagna, mer eller mindre helt uttraderade tidigare militära objekt och ännu intakta anläggningar enligt figur 6 och figur 7 (A-Z på kartan). Kartbearbetning: Lena Berg Nilsson 2015.

Arkivhandlingar

Inga originalhandlingar som har betydelse för förståelsen av utredningens genomförande och resultat och därför ska förvaras i offentligt arkiv föreligger. Denna rapport sänds i arkivvärddiga exemplar till Länsstyrelsen Västernorrland, Riksantikvarieämbetet, Fortifikationsverket och Härnösands kommun.

Utvärdering

Den nu utförda arkeologiska utredningen bedöms uppfylla syftet att ge en tillförlitlig bild av den faktiska fornminnesstrukturen i utredningsområdet. Utredningen har genomförts med en förhållandevis hög ambitionsnivå, med resultat att inga fornlämningar förekommer i utredningsområdet.

Det kan dock aldrig helt uteslutas att fornfynd finns gömda/deponerade/tappade i terrängen där inga indikationer syns på marken eller på platser där ingen undersökning under markytan utförts. Om sådana kommer fram vid grävning ska Länsstyrelsen Västernorrland kontaktas för besked om hur man går vidare.

Utredningens resultat innebär att aktuella arkeologiska frågeställningar har besvarats: Rösegravar och andra typer av förhistoriska gravar kan uteslutas inom utredningsområdet. Topografiskt gynnsamma boplatsslägen är få och där sådana förekommer saknas indikationer på boplatmaterial. Inga kulturhistoriska lämningar eller indikationer på sådana efter jakt, fångst, fiske och skogsbruk förekommer i utredningsområdet.

De militärhistoriska lämningarna har lägesbestämts med sådan relevant precision som tillämpas vid arkeologiska utredningar, men har beskrivits med tämligen låg ambitionsnivå. Om mer ingående beskrivningar av dessa lämningar behövs bedöms sådana lämpliga för en särskild kulturhistorisk utredning.

Utifrån utredningens metoder och resultat torde denna rapport utgöra ett fullgott underlag för det fortsatta detaljplanarbetet och Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet.

Behov av ytterligare antikvariska åtgärder

Vald ambitionsnivå, genomförd utredning och föreliggande resultatet gör att inga ytterligare antikvariska åtgärder föreslås för att ta reda på förekomst av fornlämningar i utredningsområdet.

Referenser

- ADIN. *Arkeologisk Databas I Norrland*. Upprättad av Per H Ramqvist år 1995; Arkeologiska utgrävningar i Norrland 1950-1995, en databas sammanfattande 1700 undersökningar. Uppdaterad för Västernorrlands län 2007 av Peter Persson, Murberget Läns museet Västernorrland.
- Danckwardt, Jean-Carlos. 1992. *Kustartilleriet i Sverige under andra världskriget*. Marinlitteraturföreningen nr 73. Karlskrona.
- FMIS. *Riksantikvarieämbetets nationella fornminnesinformationssystem*. <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>.
- Fortifikationsverket. Muntliga uppgifter av Sven-Olof Eriksson, Härnösand, år 2014.
- George, Ola. 2010. Rösegravar och näringsfång i ny belysning. *Arkeologi i Norr 12*. Umeå universitet. Institutionen för idé- och samhällsstudier.
- Hermodsson, Örjan. 1993. Förhistoria och historia i nordöstra Ångermanland avspeglad i resultat från fornminnesinventeringen 1990. *Arkeologi i Sverige Ny följd 2*. Stockholm
- Jensen, Ronnie. 1997. *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet.
- Klang, Lennart. 2014. *Undersökningsplan och kostnadsberäkning inför arkeologisk utredning av Vägön (del av), Härnösands kommun*. Länsstyrelsens Dnr 431-6682-14.
- KML. *Kulturmiljölagen*. Ändrad lag den 1 januari 2014; Svensk författningssamling 2013:548 (tidigare Kulturmiljölagen; Svensk författningssamling 1988:950).
- Lantmäteriverket. *Historiska kartor*. Finns sökbara på <http://www.lantmateriet.se>. Här avses främst ekonomiska kartor, generalstabskartor, laga skifteskartor, storskifteskartor och geometriska avmätningar.
- Länsstyrelsen Västernorrland 2013. *Översyn av riksintressen i Västernorrland – en pilotstudie i Härnösand*. Dnr 436-1118-13. Rapport nr 2013:15.
- Länsstyrelsen Västernorrland 2014-09-19. *Förfrågan om undersökningsplan och kostnadsberäkning för arkeologisk utredning av Vägön, Härnösands kn*. Dnr 431-6682-14.
- Länsstyrelsen Västernorrland 2014-10-09. *Beslut om arkeologisk utredning inför ny bebyggelse på Vägön, Härnösands kommun*. Dnr 431-6682-14.
- MAF 2014. *Planprogram för del av Vägön, Härnösands kommun, Västernorrlands län. Samrådshandling*. Upprättad 20 januari 2014. MAF Arkitektkontor AB, Luleå.
- Magnusson, Gert. 1989. *Fornminnesinventering 1989. Organisationsplan*. Riksantikvarieämbetet. Fornminnesavdelningen.
- Riksantikvarieämbetet 2014. *Fornlämningsbegreppet och fornlämningsförklaring. För tillämpning av 2 kap. 1 och 1a §§ kulturmiljölagen*. Riksantikvarieämbetet 2014-07-03.
- SGU kartvisaren. Karttjänster; http://www.sgu.se/sgu/sv/produkter-tjanster/kart-tjanst_start.htm
- Skogsstyrelsen. *Skogens pärlor*. <http://minasidor.skogsstyrelsen.se/skogensparlor>.
- SNA 1994. *Sveriges Nationalatlas. Berg och jord*. Temared. Curt Fredén. Temavärd Sveriges geologiska undersökning.
- Strömberg, Per. 2009. *Kalla krigets försvarsanläggningar. Kulturarv, turistmål och upplevelserum. Exemplet Aspö och Hemsö*. Reviderad version. Kristiansand.
- www.historiska.se
- www.murberget.se

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-6682-14
Undersökare:	Landskapsarkeologerna/LK Konsult
LK Konsult nr:	2014-182
Arbetsföretag:	Fortifikationsverket/Härnösands kommun
Uppdragstyp:	Arkeologisk utredning enligt 2 kap 11§ KML
Län:	Västernorrland
Landskap:	Ångermanland
Kommun:	Härnösand
Socken:	Säbrå
Fornlämningsnummer:	-
Typ av fornminnesobjekt:	-
Datering:	-
Fälttid:	2014-10-15 – 2014-10-17
Antal fältdagar:	3 dagar
Antal rapportdagar:	4 dagar
Antal fyndhanteringsdagar:	-
Uppdragsledare:	Lennart Klang (LK Konsult)
Projektledare:	Lennart Klang
Rapportansvarig:	Lennart Klang
Interna underkonsulter:	Landskapsarkeologerna/ArcMontana (Ola Nilsson & Lena Berg Nilsson)
Externa underkonsulter	-
Deltagare i fält:	Lennart Klang och Ola Nilsson
Utredd yta:	ca 0,5 km ²
Schakt, yta:	-
M ö. h.:	0-90 m ö. h.
Kartblad:	18I 0c Vagnön
Koordinatsystem:	SWEREF 99TM
Förvaring av dokumentation:	Originalhandlingar för arkivering saknas utöver denna rapport. Övrigt material förvaras hos LK Konsult.
Landskapsarkeologernas publiceringstillstånd kartor:	© Lantmäteriet Dnr: R50018065_150001

Bilaga 1. Redovisning av registrerade objekt

Tabell I. Antecknade objekt vid den arkeologiska utredningen 2014 med koordinater SWEREF 99TM.

Obj. nr	Lämningstyp, koordinater	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
1	Härd E:652415 N:6951731	Härd, rund, 0,9 m i diameter och 0,1 m hög med i kanten ett 10-tal stenar, 0,2-0,45 m stora. Stenarna delvis skarpkantiga. Ofylld med mossor och kol innanför stenarna. Avsats i höglänt N/NNV-sluttande hällmark. Tallskog. Sentida, möjligen av stenar som sprängts loss vid anläggande av närliggande militära bergvärn från 1900-talet. <i>Foto från S: Lennart Klang 2014.</i>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
2	Stridsvärn E:652640 N:6951629	Militärt värn, 9x4 m (O-V), av upplagda stenar i S och Ö. I Ö en 0,5 m hög vall av 0,2-0,5 m stora stenar och i S enstaka upplagda stenar. I N och V saknas upplagda stenar. Ö-sluttning av berg ovanför brant stup. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
3	Stridsvärn E:652592 N:6951659	Militärt värn, bestående av en stenvall, 2 m lång (NÖ-SV) av ett 10-tal upplagda stenar, 0,2-0,5 m stora, på berghäll. Ö-sluttning av berg. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
4	Stridsvärn E:652650 N:6951739	Militärt värn, bestående av en grop, 4 m i diameter och 1,2 m djup, insprängd i berg, med upplagda stenar i VSV. Kant av bergsklack i Ö-sluttning. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
5	Stridsvärn E:652662 N:6951746	Militärt värn, bestående av en grop, 4 m i diameter och 1,2 m djup, insprängd i berg, med upplagda stenar i kanten. Kant av bergsklack i Ö-sluttning. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS

		 <p><i>Foto från V: Lennart Klang 2014.</i></p>	
6	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652586 N:6951888</p>	<p>Militärt värn, bestående av en stenvall, 2,5 m lång (NNÖ-SSV) av ett 10-tal upplagda stenar, 0,2-0,5 m stora, på berghäll.</p> <p>Avsats i N-sluttande berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
7	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652224 N:6951761</p>	<p>Militärt försvarsnäste, ca 60x30 m (NNÖ-SSV), bestående av stenvallar och upplagda stenar på berghällar och i bergsskrevor efter ett 10-tal militära värn m.m.</p> <p>Avsats i VNV-sluttning av berg framför brant stup i NV. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
		 <p><i>Foto från SÖ: Lennart Klang 2014.</i></p>	
8	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652443 N:6951744</p>	<p>Militärt värn, bestående av en stenvall, 3 m lång (N-S), 0,5 m bred och 0,3 m hög av 0,2-0,5 m stora stenar på berghäll intill liten bergsskrev.</p> <p>Avsats i N/NÖ-sluttande berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>

9	Militär anläggning övrig E:652549 N:6951805 E:652494 N:6951867	Linje med stenvall och fem stensamlingar på rad, sammanlagt en ca 90 m lång sträcka. Stenvallen, i NV, är 1 m bred och intill 0,3 m hög av övermossade stenar. Stensamlingarna, i SÖ, är 1,5 m i diameter och 0,3 m höga av 0,3-0,5 m stora stenar. N-sluttande moränmark. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
10	Militär anläggning övrig E:652437 N:6951947 E:652395 N:6951973	Stenvall, ca 50 m lång, 1 m bred och 0,2 m hög av 0,2-0,5 m stora stenar, delvis skarpkantiga. N-sluttande moränmark. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
11	Stridsvärn E:652598 N:6951917	Militärt värn, bestående av en stenrad, 2,5 m lång (Ö-V), 0,5 m bred och 0,3 m hög av 0,2-0,5 m stora stenar. N-sluttande berg med tunt moräntäcke. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
12	Stridsvärn E:652198 N:6951935	Militärt värn, bestående av en kulle, 5 m i diameter och 1 m hög, med utrymme under tak och två ingångar av cement. Brant NV-sluttning av berg och morän. Blandskog. <i>Foto från Ö: Lennart Klang 2014.</i>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
13	Stridsvärn E:652458 N:6951639	Militärt försvarsnäste, ca 40x25 m (Ö-V), bestående av nedsprängda gångar i berg. Gångarna är 1-2 m breda och 1,5 m djupa. Från en centralt belägen gång leder förgreningar till värn, med upplagda stenar. Krönparti av berg. Tallskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS

		 <p>Foto från Ö: Lennart Klang 2014.</p>	
14	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652808 N:6951680</p>	<p>Militärt värn, bestående av en stenvall, 2,5m lång (NÖ-SV), 0,5 m bred och 0,5 m hög av 0,2-0,5 m stora stenar på berghäll framför brant stup.</p> <p>Ö-sluttande berg med sprickor och svackor. Tallskog.</p> <p>Foto från V: Lennart Klang 2014.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
15	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652675 N:6951464</p>	<p>Militärt värn, bestående av en rektangulär grop, 2x1 m (N-S) och 1 m djup, med upplagd vall kring kanten i S och Ö, 2-4 m bred och 0,2 m hög.</p> <p>ÖSÖ-sluttande moränmark. Barrskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
16	<p>Grop i klapper</p> <p>E:652474 N:6951493</p>	<p>Grop, 2x1,3 m (N-S) och 0,2 m djup. I Ö vall kring kanten, 2 m bred och 0,2 m hög. Stenarna är 0,2-0,4 m stora.</p> <p>Litet klapperfält i ÖSÖ-sluttning nedanför bergshöjd. Barrskog.</p> <p>Morfologin gör att gammal rotvälta är mest trolig bedömning.</p>	<p>Fornminnesliknande naturbildning, som ej anmäls till FMIS</p>
17	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652428 N:6951513</p>	<p>Militärt värn, bestående av en kulle, ca 5 m i diameter och 1 m hög, med cementkupol överst.</p> <p>S och V om kullen förekommer upplagda stenar på berghäll i bergsskreda.</p> <p>SÖ-sluttande moränmark med berghällar. Barrskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>

		 <p>Foto från NV: Lennart Klang 2014.</p>	
18	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652386 N:6951608</p>	<p>Militärt försvarsnäste, ca 25x15 m (NÖ-SV), bestående av gångar i bergssprickor och skrevor samt byggda värn m.m. Omedelbart NÖ om nästet är marken avbanad och tilljämnd, troligen efter att militära anläggningar jämnats med marken</p> <p>SV-sluttning av berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
19	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652400 N:6951592</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 4 m i diameter och 1 m djup, insprängd i berg, med upplagda stenar i runt om.</p> <p>SV-sluttning av berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
20	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652420 N:6951571</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 4 m i diameter och 1 m djup, insprängd i berg, med upplagda stenar i NÖ.</p> <p>SSV-sluttning av berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
21	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652454 N:6951567</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 4 m i diameter och 1 m djup, insprängd i berg, med upplagda stenar och taggtråd vid kanten.</p> <p>S-sluttning av berg. Tallskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
22	<p>Militär anläggning övrig</p> <p>E:652704 N:6951565</p>	<p>Område med stensamling och uppbyggd platå. Stensamlingen är 2,5 m i diameter och 0,3 m hög av intill 0,3 m stora stenar med i kanten 0,5-0,6 m stora stenar, en elledning och en konisk tratt av metall, 0,25 m i diameter och 0,1 m hög. Den uppbyggda platån, Ö om stensamlingen, är 7x3 m (NÖ-SV).</p> <p>Ö-sluttning av sandig mark med grus och stenar. Skogsmark.</p> <p>Förberedd grupperingsplats för strålkastare?</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>
23	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652882 N:6951818</p>	<p>Militära värn, bestående av två skyddsvallar, 9-10 m långa (NÖ-SV respektive N-S), 5 m breda vid basen, avsmalnande uppåt och 1,8-2 m höga, belägna 7 m från varandra.</p> <p>Svag Ö-sluttning av stenbunden mark med grus och sand. Barrskog.</p>	<p>Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS</p>

		 <p>Foto från SSV: Ola Nilsson 2014.</p>	
24	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652867 N:6951693</p>	<p>Militärt försvarsnäste, ca 120x50 m (ÖNÖ-VSV), bestående av en utjämnad platå med sprängsten V om väg, med i hållmark insprängda gångar och värn samt två fundament med gjutna överdelar. Gångarna är 7-25 m långa, 1-1,5 m breda och 1 m djupa. Värnen har upplagda stenar i kanten. Fundamenten är 4 m i sida (N-S), intill 1,5 m höga med gjutna ovansidor och avrundade hörn. Ö om bilvägen är ytterligare ett fundament, bestående av enstenssamling med betongrester.</p> <p>Ö-sluttande hållmark med grus och sand i stenig moränmark. Barrskog.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
25	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652927 N:6952011</p>	<p>Militära värn, bestående av två gropar, 4x1,5 m ((NNV-SSÖ) och 0,6 m djup respektive 2 m i diameter och 1,5 m djup. Båda har vall vid kanten i Ö, 3-4 m lång, 1,2-2 m bred och 0,4-0,8 m hög. Ytterligare en vall, 2 m lång, 0,5 m bred och 0,4 m hög av stenar, är upplagd V om den mindre gropen.</p> <p>Svagt Ö-sluttande stenig moränmark med grus och sand. Barrskog.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
26	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652758 N:6951888</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 2x1,5 m (Ö-V) och 0,5 m djup, insprängd i berghäll, med upplagda stenar i Ö. Vattenfyllt.</p> <p>Ö-sluttande hållmark. Barrskog.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
27	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652745 N:6951846</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 3 m i diameter och 1 m djup, nedsprängd i berghäll, med upplagda stenar i Ö.</p> <p>Ö-sluttande hållmark. Barrskog.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
28	<p>Stridsvärn</p> <p>E:652738 N:6951829</p>	<p>Militärt värn, bestående av en grop, 3x2 m (Ö-V) och 1,5 m djup, nedsprängd i berghäll, med upplagda stenar i Ö.</p> <p>Ö-sluttande hållmark. Barrskog.</p> <p>Foto från NV: Ola Nilsson 2014.</p>	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS

29	Stridsvärn E:652742 N:6951859	Militärt värn, bestående av en grop, kvadratisk, 2x2 m (NV-SÖ) och 1 m djup, nedsprängd i berghäll. I NÖ, SÖ och SV vall kring kanten, 1 m bred och 0,3 m hög. Ö-sluttande hällmark. Barrskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
30	Stridsvärn E:652741 N:6951905	Militärt värn, bestående av en grop, 2x1 m (NV-SÖ) och 1 m djup, nedsprängd i berghäll. Vattenfylld. Ö-sluttande hällmark. Barrskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS
31	Stridsvärn E:652732 N:6951914	Militärt värn, bestående av en grop, 2 m i diameter och 1 m djup, nedsprängd i berghäll, med upplagda stenar i N och V. NÖ-sluttande hällmark. Blandskog.	Övrig kulturhistorisk lämning, som ej anmäls till FMIS

Vägnön

Härnösands kommun planerar att upprätta en detaljplan med inriktning på rekreation och friluftsliv inom den del av Vägnön som Fortifikationsverket ännu förvaltar efter att tidigare militära anläggningar har lagts ner. Länsstyrelsen i Västernorrland har beslutat att en arkeologisk utredning ska utföras för att se om fornlämningar finns i området. Uppdraget genomfördes under 2014 i samverkan mellan företag som ingår i konsultgruppen *Landskapsarkeologerna*.

Vägnön ligger inom ett riksintresse för kulturmiljövården i Säbrå socken, Härnösands kommun, utvärderat för sevärda gravrösen i relation till landhöjningen i Höga kustområdet. I utredningsområdet påträffades inga fornlämningar, men talrika spår efter den tidigare militära verksamheten.

Utredningens slutsats är att inga ytterligare antikvariska åtgärder behövs i utredningsområdet för att klargöra områdets fornlämningsituation.